

ТАНИН МЭДЭХҮЙН СЭТГЭЛ ЗҮЙ БА ОЮУН УХААНЫ ТУХАЙ

Б. Эрдэнэ-Очир.

Боловсрол судлалын ухааны доктор, дэд профессор.

Танин мэдэхүйн сэтгэл зүй ба оюун ухааны тухай хөгжлийн талаар судалсан эрдэмтдийн онолыг судалж, өөрийн бодлоо дэвшүүлж харьцуулан дүгнэлт гаргаж, амьдралдаа хэрэгжүүлэх боломжийг сурталчилах, бүх нийтийн хүртээл болгох болно.

Ардчилал, шинэчлэлийн үр дүнд оюун ухааны хөгжил, сэтгэцийн дэвшлийн асар том өөрчлөлт гарч, сайн сайхан үйлсэд хүч чадлаа сорих бололцоо нээгдсэн билээ. Аз жаргалтай амьдралын утга учир нь аливаа зүйлсүүдийг танин мэдэх, оюун ухааны цар хүрээ боломжоо хөгжүүлж, сайн сайхан бүхнийг цогцлон бүтээж, амжилтанд хүрэхэд хувь хүний бүтээлч сэтгэлгээ, сэтгэцийн үйлдлүүд, мэдлэг, чадвар, дадлага, боловсролоос ихээхэн хамаардаг билээ. “Танин мэдэхүйн үйл ажиллагаа”, “Оюун ухааны хөгжлийг онцлог” зэрэг асуудлууд судлаачдын анхаарлыг татсаар л байна.

а) Танин мэдэхүйн сэтгэлзүй

XX-р зууны сүүлчээр биологийн салбарт өөрчлөлт, шинэчлэл, дэвшил гарснаараа танин мэдэхүйн үйл ажиллагаа ба сэтгэцийн эрүүл мэнд, сэтгэл судлалын салбар үүсэж, бие даасан шинжлэх ухаан болох боломжтой болсон юм. Танин мэдэхүйн сэтгэл судлаачид “Учир шалтгааныг мэдэх гэдэг нь мэдлэг олж авах, мэдээлэл боловсруулах үйл явц юм” гэж тодорхойлсон байдаг. Жишээлбэл:

- ОХУ-ын судлаач Лев Вычайский нийгмийн болон соёлын

явцыг хамарсан “Танин мэдэхүйн хөгжил” хэмээх онолыг боловсруулсан юм. /1920 он/

- АНУ-ын эрдэмтэн Альберт Бандура “Нийгмийн суралцах онол”-оо дэвшүүлсэн юм. /1977 он/

- Акрон Бек танин мэдэхүйн сэтгэл судлалд эмчилгээний аргуудыг хэрэглэх нь зүйтэй гэж үзэж байв.

Шинээр гарч ирсэн танин мэдэхүйн онолууд нь нийгмийн сэтгэл судлалд маш их нөлөө үзүүлсэн юм.

Хүн өөрийг нь хүрээлэн буй орчны юмс үзэгдлийн онцлог, шинж чанарыг таньж мэдэж авдаг. Танин мэдэхүйн үйл ажиллагаа нь юмс үзэгдлийн мөн чанар, харилцаа, холбоог нээн илрүүлж, бодит байдлыг шууд ба шууд бус замаар таниж, дүгнэн, нэгтгэж тусгасан тусгалын үр дүнд явагдана. Байгалийн тухай үнэн, зөв мэдлэг нь гагцхүү хүний сэтгэхүйн үйлдлийн туслалцаатайгаар явагдах нь маш чухал юм.

Хүний сэтгэцийн хийсвэрлэл, бодол санаа нь хүрээлэн буй ертөнцийг танин мэдэх логик аргачлалд тулгуурласан байдаг гэж өрнийн шинжлэх ухаан үздэг. Танин мэдэхүй нь мэдлэг олж авах, мэдээллийг боловсруулах үйл явц юм. Энэ үйл явцад суралцагчдад удирдан чиглүүлсэн, дэмжин урамшуулсан үйлдэл хэрэгтэй бөгөөд эрдэмтэн Бруслер үүнийг багшийн үүрэг хэмээн үзсэн байна.

Сурагчдын сурах үйл ажиллагаа нь багшийн шууд удирдлаган дор явагдана.

Багш, сурагчдын хамтарсан идэвхтэй үйл ажиллагааг сургалт гэнэ. Суралцах үйл ажиллагааны үр дүнд мэдлэг, чадвар, дадлагатай болж, сурагчдын бие даасан, бүтээлч үйл ажиллагаа ба сэтгэхүй хөгжиж, мэдлэгийн сан арвижиж, боловсролтой болно.

Мэдлэг, чадвар, эв дүй, хөгжил, хүмүүжил, дадлага, сургалтын цогц байдлыг боловсрол гэнэ. Суралцагчид боловсролыг ерөнхийд нь 2 байдлаар хүлээн авч эзэмшдэг байна. Үүнд:

1. Сургуулийн танхимд багш нараар хичээл заалгаж (танхимийн сургалтын маш олон янзын хэлбэр байдаг) боловсролыг эзэмшдэг.

2. Өдөр тутмын үйл ажиллагаанаас бие даан суралцаж, амьдралын боловсролыг олдог.

Хүмүүсийн гаргаж буй үйлдэл, ярьж буй үг бүрийг анхааралтай ажиглан сонсож, дотроо тунгаан, түүнээс санаа сэдэл авч байх нь маш чухал ач холбогдолтой.

в). Оюун ухааны тухай

XVII-р зууны үед биологи, сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны хөгжилд шинэ үе нээгдэж, шинжлэх ухааны хөгжилд сэтгэц, ухамсрын хөгжлийг үзэх үзлийн талаар үндсэн эргэлт гаргасан юм. Үүнд:

- Францын эрдэмтэн Рене Декарт хүний сэтгэцийн мөн чанар, түүний үүсэж буй зүй тогтлын тухай анхны материаллаг онолыг боловсруулсан.

- Английн философич, сурган хүмүүжүүлэгч Джон Локк анхны туршилтын сэтгэлзүйн онол (Эмпиризм)-ын үндэслэлийг боловсруулжээ.

- ОХУ-ын социологич И.М.Сеченев хүний сэтгэц, ухамсар

үүсэж, хөгжих зүй тогтлыг тайлбарлаж, сэтгэцийн үзэгдэл нь амьд биеийг хүрээлэн байгаа гадаад орчны тусгал болохыг баталсан юм.

- ЗХУ-ын физиологич И.П.Павловын тархины гадаргуунд бүрэлдэх мэдрэлийн түр холбоос ба дохионы I, II-р системийн тухай онолууд нь онцгой үүрэг гүйцэтгэсэн юм.

Сэтгэл судлалын шинжлэх ухаан нь физиологийн шинжлэх ухааны онол ба нээлт дээр тулгуурлаж, хүний сэтгэл, ухамсрын асуудлуудыг жинхэнэ үнэн, зөвөөр тайлбарлаж чадсан билээ.

Сэтгэц нь тархины үйл ажиллагааны илрэл юм. Сэтгэцийн тусгал нь хүн ба гадаад орчны хоорондын харилцаа холбоог илэрхийлсэн идэвхтэй үйл ажиллагаа юм. Сэтгэц нь хүний гадаад үйл ажиллагааг зохицуулахаас гадна дотоод эрхтэн, эд, эсүүдэд нөлөө үзүүлдэг. Ийм учраас хүний сэтгэцийн байдлаас түүний ажлын амжилт, биеийн эрүүл мэнд, хөгшрөх зэрэг үзэгдлүүд шууд шалтгаална. Сэтгэц нь оюун ухаан, сэтгэлийн хөдөлгөөнийн үйл ажиллагааг өөртөө багтаадаг.

Сэтгэл судлаач нар “Эрч хүч” хэмээх ойлголтыг авч үздэг. Энэ нэр томьёо нь “Сэтгэлийн хөдөлгөөн бол хүний сэтгэл, санаа, бодол, оюун ухаан мөн болно” гэж нотлодог байна.

Хувь хүн бусдаасаа ялгарч байдаг нэгэн хүчин зүйл нь оюун ухаан билээ. Оюун ухаан нь хүрээлэн буй орчноосоо хамаарахаасаа илүү удамшиж ирдэг шинж чанартай гэж үздэг. Мөн сэтгэн бодох чадвар, сэтгэцийн байдал, танин мэдэх үйл ажиллагааны үйлдлийн үе шатны сэдэлжүүлэлтийн агуулгаар тодорхойлогдоно. Ямар нэгэн зүйлийг ажиглах, сонирхох,

турших, эргэцүүлэн бодох, харьцуулан жиших үйл ажиллагаа нь оюун ухааны шавхагдашгүй эх булгууд юм. Тэдгээрийг ашиглах боломж хүн бүрт нээлттэй бөгөөд тэгш заяагдсан байдаг.

Хүн оюун ухааны чадавхжуулсны хүчээр өөрийнхөө сэтгэл санааг өөрчлөх тал дээр ихээхэн амжилт гаргаж болдог. Хүн оюун санааныхаа тогтвортой байдлыг барьж сурах нь маш чухал бөгөөд энэрэнгүй, хүнлэг зан чанар бүрэлдэн тогтоно. Энэ нь оюун ухааны суурь хэмээх оюунлаг байдлын нэгэн түвшин билээ. Бид өөрсдийн дотоод мөн чанарыг нээж, гэгээрэх үзлийг төлөвшүүлж, бодь сэтгэлийн замаа олох хэрэгтэй. Түүнийг олсны хүчинд өөрийн амьдралын баяр баясгаланг нээдэг.

Шинжлэх ухааны үүднээс үзэхэд хүн өөрийн хүрээлэн буй орчныг таньж мэдэн, хөгжүүлсэнтэй адилаар дотоод сэтгэлээ ч мөн хөгжүүлсэн бол өнөөдөр гайхамшигтай оюун ухаантай болсон байх учиртай. Хүн өөрийгөө байнга сэдэлжүүлж, сэтгэн бодож, танин мэдэх боломжуудаа хөгжүүлэхийн тулд тогтмол хичээллэх шаардлагатай байдаг. Оюун ухаанаа хөгжүүлж, ашиглахын тулд бүх анхаарлаа төвлөрүүлж, үр бүтээлтэй ажиллаж сурах нь чухал ач холбогдолтой.

Хорвоо дэлхий дээр хүн болж төрнө гэдэг хосгүй их хувь тавилан билээ. Эд эрхтэн бүтэн хэдий ч сэтгэл гутралаа ялан дийлж чадалгүй, аз жаргалгүй амьдарч байгаа хүн цөөнгүй буй атал эд эрхтэн дутуу боловч түүнийгээ ялан дийлж, аз жаргалаа олж, хүсэл мөрөөдөлдөө хүрч, сэтгэлийн тэнхээтэй байсны ачаар өөрийгөө аварч

чадаж байгаа хүмүүс ч олон байна. Жишээлбэл:

Гаргүй гитарчин: Нялх хүүхэд хөлд орохдоо олон удаа унаж, тусан эргэж босч байж анхны алхмаа хийдэг. Харин энэ хүүхэд төрөлхийн гаргүй учир унах үедээ нүүрээрээ газар унадаг. Энэ бол түүний зовлонгийн эхлэл байв. Гэвч тэрээр өөрийн бүх зовлонг даван гарч, алсдаа гитарчин болсон байдаг. Тони өөрийн хөлийн хуруугаараа гитар хөгжим сурахын тулд өдөрт 7 цагийг зарцуулдаг байсан байна. Өдгөө өөрийн амьдралаараа үлгэр жишээ болж, олон хүнд урам зориг өгч байна. Тэрээр дэлхийн олон орноор аялж, өөрийн амьдралын түүхээ хуваалцдаг бөгөөд одоогоор нийт 40 гаруй орноор аялсан байна.

“Авьяаслаг Хятадууд” тэмцээний ялагч эр: Лио Вэй гэгч эрэгтэй “Авьяаслаг Хятадууд” тэмцээний тайзан дээр гарч, гайхалтай сайхан аялгуу тоглох үед үзэгчдийн нүдэнд нулимс цийлэгнэжээ. Энэ залуу “Mariage d'Amour” дууг гунигтай дуулангаа, хөлийн хуруугаараа маш чадварлагаар төгөлдөр хуур тоглож байсан аж. Тэрээр золгүй тохиолдлоор хоёр гараа алдаад жил гаруй болж байгаа боловч, тэрхүү хугацаагаа гутарч өнгөрөлгүйгээр хөлийн хуруугаараа төгөлдөр хуур тоглож сурахад зарцуулжээ. Авьяаслаг Хятадууд” тэмцээний ялагч эр Лас Вегас хотод гурван долоо хоног аялах эрхийн бичгээр шагнуулсан байна.

Гаргүй зураач: Гайхалтай сайхан уран зургуудыг гараараа биш хөлөөрөө зурсан Петер Логст хэлэхдээ “Та бүхэн гайхах хэрэггүй, миний баруун хөл яг

л та нарын баруун гар шиг чадвартай” гэсэн байна. Тэрээр 2009 онд өөрийн зургийн үзэсгэлэнгээ Лондон хотноо гаргаж байжээ. Өдгөө 48 настай энэ эр уран зураг зураад зогсохгүй, хувийн аж ахуй эрхэлж, хотынхоо залуучуудын хөлбөмбөгийн багийн дасгалжуулагчаар ажилладаг гэнэ.

Оюун ухааны үйл ажиллагаа нь хүнийг удирдан чиглүүлж чаддаг бөгөөд түүнд нөлөөлөгч олон ухагдахуун байдаг. Үүнд:

- Ухамсар
- Гүйлгээ ухаан
- Өөдрөг үзэл ба өөртөө итгэх итгэл
- Суралцах арга барил
- Өөрийгөө сэдэлжүүлэх
- Зорилго ба мөрөөдөл
- Сэтгэцийн бүх үйлдлүүд
- Бүтээлч сэтгэлгээ
- Хүмүүстэй харьцах харилцаа зэрэг болно.

Эдгээр ухагдахуунууд нь бие хүнийг чадварлаг болгон төлөвшүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Ийнхүү хүний оюун ухаан, сэтгэлийн тэнхээ нь өөрийгөө бүрэн ухаарч, мэдрэхэд тус нэмэр болдог байна.

Дүгнэлт

Танин мэдэхүйн сэтгэл судлал нь суралцах, мэдлэг эзэмших, оюун ухаандаа туршлагыг хэрхэн хуримтлуулахыг заадаг сэтгэцийн явцыг судалдаг.

- Та оюун ухааны чадавхийг (баялгийг) зөв ашиглаж чадсанаараа богино хугацаанд амжилтад хүрч, мөрөөдлөө биелүүлж, сайн сайхан амьдрах болно.
- Хүнийг өөрчлөх цорын ганц арга нь оюун ухаан юм. Гэсэн ч хамгийн гол нууц нь хүний оюун санаа, бодол, хийх үйлдэлд оршдог.
- Таны мэдлэг, чадвар, туршлага, сурч мэдсэн зүйлсүүдийг хэн ч булааж авч чадахгүй.

Ном зүй

Б. Эрдэнэ-Очир. /Боловсрол судлалын ухааны доктор, дэд профессор/

Сурган- сэтгэлзүй, согог судалын чиглэлээр докторын зэрэг хамгаалсан

“Нэг сэдэвт бүтээл ба судалгааны ажил”. УБ., 2005 он.

Катерина Коллин., Ваула Гранд и др. Психологи. УБ., 2014 он.

Б. Эрдэнэ-Очир. Оюун ухааны чадавхийн онцлог. УБ., 2009 он.